
Statsfeminisme og nasjonalstaten¹

AF CATHRINE HOLST

Statsfeminisme betyr, kort sagt, feminisme i statlig regi. Det var den norske statsviteren Helga Hernes som først introduserte begrepet i *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism* (1987), for å beskrive hvordan feminisme kan fremmes ovenfra gjennom likestillings- og sosialpolitikk (1998, 102).² Hernes' tese var at den norske staten i løpet av 1970- og 80-tallet hadde utviklet tydelige feministiske trekk (Skjeie og Hernes 1997, 373). Sammen med kvinnes inn- tog i velferdsstatsprofesjonene og "feminisering nedenfra blant politisk og kulturelt aktive kvinner", hadde statsfeminismen bidratt til å utvikle et relativt "kvinnevennlig" samfunn i Norge (Hernes 1998, 102). Fortsatt mobilisering nedenfra kombinert med likestillings- og sosialpolitikk ovenfra ville, ifølge Hernes, kunne bidra til å gjøre det norske samfunn enda mer kvinnevennlig. Det finnes "en potensielt fruktbar allianse mellom kvinner og velferdsstaten", konkluderte hun (1998, 104).

ESSAY

Hernes er ikke den eneste som har betraktet den norske statsfeminismen som et løfterikt forsøk på å skape et mer kvinnevennlig samfunn. Tilsvarende hevdes ofte i akademiske feministiske diskusjoner. “Norway is my northern star”, sa Arlie Hochschild da hun for en tid tilbake forleste i Norge. Nancy Fraser fremhever flere steder de skandinaviske velferdsstatene som mer lydhøre overfor feministiske krav enn andre politiske regimer. I sin klassiske artikkel “The Patriarchal Welfare State” peker Carol Pateman ut de skandinaviske velferdsstatene som de mest utviklede: her har kvinner beveget seg nærmere målet om fullt medborgerskap enn noen andre steder. Og for å ta et siste eksempel – jeg kunne nevnt langt flere: Naila Kabeer, som nylig foreleste i Norge om sin kommende bok, fremhever den skandinaviske statsallierte reformfeminisme som likestillingspolitisk utviklingsmodell. Denne oppfatningen, at skandinavisk statsfeminisme kan betraktes som likestillingspolitisk modell for andre stater, finner vi også igjen på den politiske arenaen. For eksempel trekkes de skandinaviske velferdsstatene ofte frem i FNs likestillingsdokumenter, i forbindelse med organisasjonens mål om å fremme utviklingen av “national machineries for the advancement of women” i medlemsstatene, gjerne også med direkte referanse til Hernes’ begrep om statsfeminisme (Stetson & Mazur 1995, 20).

NORGE – EN VAGINALSTAT?

Kritiske røster har imidlertid meldt seg. Det har for det første blitt reist kritikk av faktiske forhold. Er det nå slike at de skandinaviske samfunnene er så fremgangsrike fra et feministisk perspektiv som det gjerne hevdes? La oss se nærmere på Norge. Kvinner er synlig til stede i toppsjiktet i det norske samfunnet. Fagbevegelse og børs har tradisjonelt vært mannsbastioner. Men både den største fagorganisasjonen og Oslo Børs ledes nå av kvinner, LO-leder er Gerd

Liv Valla, børsdirektør er Bente A. Landsnes. Og Landsnes er på ingen måte eneste kvinne i næringslivseliten. Kvinneandelen i bedriftsstyrene i Norge er den høyeste i Europa. Også andre tall tyder på likestilling. For eksempel har kvinnesyssetningen i Norge økt dramatisk de siste tretti årene. Under 50% av kvinnene var i lønnsarbeid i 1975, mot 70% i dag. Det tilsvarende tallet for menn er bare beskjedent høyere, 76%. En annen talende indikator er kvinners inntog i høyere utdanning. I 2005 var hele 64% av de uteksaminerte kandidatene ved norske universiteter og høyskoler kvinner. Det er dette og lignende tall som danner grunnlag for at Norge i 2005, som i 2004, ble kåret til verdens mest likestilte land i FNs *Human Development Report*. Rapporten opererer med to likestillingsmål, Gender development index (GDI) og Gender empowerment measure (GEM) utarbeidet med utgangspunkt i data om kvinners og menns levekår i ulike land. Norge har høyeste skår på begge. Sett i lys av slike tall, er det kanskje ikke så underlig at mange både i og utenfor Norge mener at landet kan betraktes som et likestillingspolitisk modell-samfunn. En del taler jo vitterlig for en slik konklusjon. I verdensmålestokk er Norge simpelthen et relativt kvinnevennlig samfunn. Til og med for kvinnevennlig for enkelte. Norge har blitt en “vaginalstat”, oppsummerer historiker og skribent Nils Rune Langeland situasjonen i et av sine feministiske essays.

Men mer vaginal er den norske staten ikke enn at for eksempel 98% av dem som besitter topposisjonene innenfor politi og påtalemyndighet er menn. I Høyesterett er 76% menn, i lavere rettsinstanser er andelen menn hele 89%. Andelen kvinner blant lederne av private advokatfirma er tilnærmet lik null, ifølg statistikken.

Videre er 223 av 290 av de såkalte topplederne i vaginalstaten – departementsrådene, ekspedisjonssjefene og direktørene i de ytre etatene – menn. 70% av lederne i statlige styrever, råd og utvalg er menn. Hele

83% av ordførerne og 86% av rådmennene i norske kommuner er menn. På Stortinget er 62% av representantene menn, i kommunestyret er mannsandelen 64%. 78% av topplederne i det private næringsliv er menn, 73% av mellomlederne er menn, mens mannsandelen blant styremedlemmer i aksjeselskaper er hele 83% – selv om mannsdominansen er svakere i Norge enn i andre europeiske land. Bare 28 875 foretak i Norge har en kvinne som daglig leder, mot 142 283 foretak som har en mann.

Det norske arbeidsmarkedet er kjønnsdelt også på andre måter. Mens 43% av kvinnene i lønnsarbeid arbeider deltid, gjør 13% av mennene det samme. Og av de omtrent 98 000 sysselsatte som jobber ufri-villig deltid (de som oppgir at de ønsker å jobbe mer), er 73,5% kvinner. Det finnes videre, ifølge statistikken, ingen næringer hvor menns gjennomsnittlige månedslønn er lavere enn kvinners. I offentlig sektor utgjør kvinners lønn 87% av menns lønn, i privat sektor 83,5%. Inntektsforskjellene mellom kjønnene viser seg også blant pensjonistene. Kvinnelige alderspensjonister får gjennomsnittlig utbetalt 115 253 kroner i året, mens gjennomsnittlig utbetaling for kvinnelige uførepensjonister er på 116 175 kroner. Tilsvarende tall for menn i samme situasjon, er henholdsvis 157 639 kroner og 154 731 kroner.

Også tall om fordeling av barneomsorg og husarbeid er talende. Fem uker av lønnet foreldrepermisjon er i dag forbeholdt fedre, seks uker er forbeholdt mødre – resten av permisjonen kan deles etter foreldrenes ønske. Mens 70,6 % av fedrene benytter seg av fedrekvoten, tar bare 16,6% av dem lengre permisjon. Og mens menn, ifølge Statistisk sentralbyrås siste tidsnyttingsundersøkelse, bruker gjennomsnittlig 2 timer og 41 minutter på husholdsarbeid daglig, bruker kvinner 3 timer og 56 minutter.

La meg til slutt nevne noen tall fra kirke, idrett, forskning, kulturliv og media. Menn dominerer i kirkens ledelse: her er 94%

menn. De dominerer i idrettens ledelse: 92,8% av særforbundene i Norges Idrettsforbund har en mannlig president, mens 89,5% av idrettskretsene har en mannlig leder. De dominerer i forskningen: bare 17% av professorene er kvinner. De er i stort flertall blant lederne i kulturlivet, for eksempel utgjør menn 80% av lederne av private kulturinstitusjoner. Og de dominerer media, på mer enn en måte. 89 av de 100 mest omtalte personene i norske riks- og regionaviser samt nettaviser og nettmagasiner er menn. Men også i redaktørstolene vil en oftest, det vil si i rundt fire av fem tilfeller, finne en mann.

Det er unektelig noe spesielt å omtale en så åpenbart mannsdominert stat – ut fra en rekke målestokker – for en vaginalstat. At et land med slike kjønnskjevheter kan kåres av FN til verdens mest likestilte land, bør også mane til ettertanke om den kjønnspolitiske situasjonen i verden ved årtusenskipte.

DET SOSIALDEMOKRATISKE MEDBORGERSKAPSIDEALET

Denne diskusjonen om hvor fremgangsrrike de skandinaviske samfunnene faktisk er fra et feministisk perspektiv når det kommer til stykke, skal jeg imidlertid la ligge i det videre. Jeg skal i stedet ta opp en annen diskusjon: om hvorvidt de feministiske *idealene* som har blitt etterstrebet i de skandinaviske samfunn er etterstrebellesverdige i alle henseender. Hvilke idealer er så dette? Det kan selvfølgelig også diskuteres. Men jeg skal her legge til grunn Hernes' forsøk på å presentere disse idealene i sine statsfeministiske essays. Refleksjonene hennes omkring dette forholdet er inngående og systematiske, og har vært bemerkelsesverdig lite kommentert. Det skyldes ikke at de er uinteressante; tvert imot representerer utlegningen hennes av statsfeminismen og det kvinnevennlige sosialdemokratiske medborgerskapsidealet et originalt stykke politisk filosofi. Den manglende oppmerksomheten skyldes hel-

Kunstnerkollaborationen BRING OUT THE GARBAGE: "or otherwise as something in between #6"

ler, tror jeg, at norsk akademisk og politisk feminisme har hatt en instrumentalistisk slagside, det vil si at diskusjonen om hvilke virkemidler som er best egnet til å nå feminismens mål fullstendig har overskygget diskusjonen om *hvilke* mål og idealer man i feminismens navn bør etterstrebe. Denne situasjonen gjør det ikke mindre viktig å granske nærmere hva det nå var Hernes egentlig skrev; saken burde vært påaktet for lengst. Idealet hun skisserte, “det aktive, deltagende, egalitære sosialdemokratiske” – og kvinnevennlige – “medborgerskapsidealet” (1998, 89), hva for et ideal var nå egentlig det?

Det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet skiller seg, skriver Hernes, fra *det republikanske idealet* om “heltidsmedborgeren” som legger stor vekt på politisk deltagelse, og som tradisjonelt har vært mindre opptatt av sosial utjevning og av å beskytte borgernes privatliv. I “Aristoteles’ Athen smeltet offentlig og privat identitet sammen”. Dessuten var “patriotisme og solidaritet [...] ett og det samme, [...] det fantes ingen lojalitet som kunne komme i konflikt med *polis*” (1998, 89). Det republikanske systemet skal dermed utvikles innenfor en felles kulturell og etisk horisont. Både i den greske polis, i den romerske republikken, og senere hos Machiavelli, var dette en horisont som fremelsket typiske maskuline dyder, understreker Hernes.³

Det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet skiller seg også fra *det liberale idealet* om “deltidsmedborgeren” (1998, 89). Dette idealet har vært mindre opptatt av deltagerrettigheter enn av å “garantere retten til personlig integritet for kropp og sjel, samt visse former for personlig autonomi”: “Privat streben etter lykke og bedre økonomi er viktigere enn livet i det politiske fellesskap” – og viktigere enn sosial utjevning (1998, 89). Det liberale samfunn tenkes heller ikke som et verdifellesskap, “selvrealisering og det gode liv [plasseres] utenfor det offentlige området” (1998, 89). Med referanse til Carol Patemans liberalis-

mekritikk, hevder Hernes dessuten at det liberale idealet “neker kvinner et likestilt medborgerskap” (1998, 89).⁴

Det sosialdemokratiske idealet skiller seg videre fra *det marxistiske idealet* for medborgerskap som Hernes tolker som et slags anarkistisk ideal. Målet med arbeiderklassens overtakelse av produksjonsmidlene og en egalitær fordeling av økonomiske ressurser, er mer fritid til egen disposisjon, og avskaffelse av staten som etterfølges av en avskaffelse av selve medborgerskapet. Marxismen idealiserer dermed et samfunn uten kollektiv politisk aktivitet, offentlige forpliktelser og fellesskaplige idealer (1998, 89).⁵ Og også den marxistiske politiske teorien må anses som maskulin, ifølge Hernes, fordi Marx går ut fra at mobilisering skjer via markedet og ikke kan oppstå umiddelbart i konfrontasjoner mellom staten og dens borgere. Et slikt utgangspunkt gjør det umulig å se kvinners mobilisering gjennom sine forskjellige bånd til staten (1998, 109).

Det sosialdemokratiske idealet presenteres endelig som et mer attraktivt fjerde medborgerskapsideal. Dette idealet har flere republikanske trekk. Det vektlegger, som det republikanske, politisk deltagelse. Den sosialdemokratiske målsetningen er “demokratisering av alle samfunnsområder” (1998, 94). Og på linje med det republikanske idealet, forstår det sosialdemokratiske idealet den politiske enheten som et kulturelt og etisk fellesskap: “[...] skandinaver danner et etisk fellesskap med felles meninger, identiteter og symboler” (1998, 110). Det sosialdemokratiske idealet er dessuten republikansk i den forstand at det ikke skiller skarpt mellom stat og samfunn (1998, 107, 110), det private og det offentlige: “Skandinavisk historisk utvikling kjennetegnes blant annet ved gjensidig institusjonell avhengighet og en offentlig/privat blanding mer enn et offentlig/privat skille (1998, 103). I motsetning til republikanismen vektlegger imidlertid det sosialdemokratiske idealet sosial likhet og borg-

ernes økonomisk trygghet. Til felles med alle de tre andre idealene, har det sosialdemokratiske idealet, i hvert fall som det tradisjonelt har blitt tenkt, en tydelig patriarkalsk undertekst. Den sosialdemokratiske medborgeren har blitt forstått som en “*arbeidermedborger (citizen worker)*”:

HANS rettigheter, identiteter og deltakelsesmønstre ble bestemt av HANS forhold til arbeidsmarkedet, og av organisasjonsnettverket og de korporative strukturene som vokste fram rundt arbeidsforholdet. [...] Inntil nylig var kvinner hovedsakelig *mødre medborgere (citizen mothers)*, beskyttet og støttet i denne rollen av en paternalistisk stat (1998, 90).

Sosialdemokratiet har imidlertid, i motsetning til de konkurrerende idealene, et betydelig kvinnevennlig potensial. I Norge er sosialdemokratiets tradisjonelle patriarkalske undertekst i ferd med å endres gjennom det statsfeministiske prosjektet.

For å oppsummere: Det som altså først og fremst skiller sosialdemokratiske fra republikanske idealer, er fokuset på sosiale rettigheter. Noen av dem bør være universelle, men mange av dem bør være “avhengige av innsatsen på arbeidsmarkedet” (1998, 93). I tillegg “er det en underliggende forutsetning [...] at universelle velferdsstatstjenester og- overføringer ikke skal overstige det man kan oppnå på arbeidsmarkedet” (1998, 93). Ambisjonen om å garantere borgerne en viss materiell standard tenkes dermed ikke som betingelsesløs. Slike garantier skal tenkes tett knyttet til, og delvis underordnet, lønnsutviklingen, samt mål om produksjonsvekst og arbeid til alle (1998, 105). En annen viktig sosialdemokratisk målsetning er å sikre borgernes politiske rettigheter – men en bredere politisk deltagelse, gjennom et større mangfold av former for politisk deltagelse, enn det den republikanske politiske filosofien foreskriver. I Norge har dette målet blitt forsøkt nådd, skriver Hernes, gjennom en “deltakende korporatisme” (1998, 95),

som et viktig supplement til valgkanalen. Den deltagende korporatismen kjennetegnes av en omfattende kontaktflate mellom stat, marked, sivilsamfunn og familie, institusjonalisert både nasjonalt og lokalt, der borgerne så langt det er mulig blir inkludert i forhandlinger og beslutningsprosesser. Dette systemet gir økte muligheter til medbestemmelse, skaper legitimitet omkring politiske beslutninger og er åpent for nye grupper av aktører og politikkområder, særlig fordi representasjons- og beslutningsstrukturer er unikt koblet til “politiske og sosiale bevegelser som har vært hovedkilden til politisk innovasjon” i Norge så vel som i de andre skandinaviske landene (1998, 103):

Det historiske grunnlaget for medborgerlig engasjement finner en i de sosiale bevegelsene som har formet den skandinaviske historien siden midten av det forrige århundre, bevegelser basert på direkte deltakelse, men som senere ble inkorporert i den representative strukturen og etterfulgt av nye bevegelser (1998, 89).

Dette sitatet illustrerer et mer generelt poeng. Den sosialdemokratiske medborger-skapsmodellen hevdes å reflektere skandinavisk samfunnsutvikling og kultur. Denne kulturen beskrives som nasjonal og homogen – det gir for eksempel mening å snakke om Norge som *ett* nasjonalt etisk fellesskap – og som dypt og emosjonelt internalisert blant borgerne: “prinsipp(et) for koordinering” er et “dypfølt *fellesskap* (*Gemeinschaft*)” og “hjertets tilbøyeligheter” (1998, 110). Den bygger dessuten på positive holdninger til sosial likhet og solidaritet med de andre medlemmene av fellesskapet (1998, 92). Og denne “altruistiske trang” kommer til uttrykk som lojalitet, støtte og pliktfølelse, ikke som en minimumskonsesjon fra aktører som først og fremst følger sin egeninteresse (1998, 91, 110).

Hva så med det sosialdemokratiske ideal-

ets kvinnevennlige potensial? På hvilken måte er det statsfeministiske prosjektet i ferd med å omforme det sosialdemokratiske rettighetssystemet og dets verdigrunnlag? Statsfeminismen har dels benyttet seg av den sosialdemokratiske aksept for at visse sosiale rettigheter bør være universelle. Når alle, uavhengig av kjønn, gis rett til grunnleggende materiell trygghet har dette opplagte kvinnevennlige konsekvenser (1998, 91). De sosiale rettighetene i Norge har også blitt mer kvinnevennlige i takt med en tydeligere anerkjennelse av morsrollen og av den samfunnsmessige betydningen av kvinners ulønnede omsorgsarbeid. “De siste årenes politiske mobilisering blant nordiske kvinner har satt dem i stand til å føre den ideologiske kampen for likestilling med mer vekt på begrepene kjønnsespesifikk og kjønnsforskjell, enn på kjønnsnøytralitet” (1998, 86). Sosialdemokratiet har vært i stand til å koble sosiale rettigheter også til situasjoner, aktiviteter og roller som er særskilte for kvinners livsløp. De politiske deltagerrettighetene har også blitt mer kvinnevennlige gjennom det statsfeministiske prosjektet, fordi kvinner har tilegnet seg de samme rettighetene som menn, men først og fremst gjennom en sterkere anerkjennelse av kjønnsforskjell: “Legitimeringen av forskjell mellom kjønnene har vært et viktig incitament for kvinners deltagelse i den offentlige sfære” (1998, 86). Det er dessuten, understreker Hernes, strukturelt tilrettelagt for kvinnefrigjøring i et system som det sosialdemokratiske, som er preget av institusjonelt samrøre og av et flytende skille mellom private og offentlige sfærer: “Delingen mellom privat og offentlig, personlige og fellesskaplige sider ved livet i de fleste vestlige samfunn, er vanligvis regnet som en av de store hindringene for kvinnefrigjøring. I så henseende er Skandinavia et avvikende tilfelle” (1998, 111). Men utviklingen av kvinnevennlige deltagerrettigheter og materiell velferd i Skandinavia bunner også i bestemte kulturelle forhold: Kvinner har etter hvert i større grad blitt

innlemmet i det nasjonale solidaritetsfellesskapet, i "Folkhemmet" (1998, 110).

Dette er altså det kvinnevennlige sosialdemokratiet Hernes forsvarer, og som, slik hun presenterer det, har innbakt i seg de idealer norsk feminisme har lagt til grunn. Spørsmålet som da reiser seg er: Bør man uten videre slutte seg til disse idealene? Eller er her noen problemer? Har det feministiske medborgerskapsidealet Hernes skisserer noen blinde flekker? La meg nevne noen forhold.

BLINDE FLEKKER

Det er for det første slik at det primære fokuset er på kjønn. Maktforhold og konflikter mellom andre grupper tematiseres i varierende grad. Klasse spørsmålet er definitivt på dagsordenen. Hernes' ideal er "en kvinnevennlig stat [...] der kjønnsbetinget urettferdighet i stor grad er eliminert uten at det innebærer større ulikhet på andre områder, for eksempel mellom kvinnegrupper" (2001, 49). En viktig utfordring blir da å avklare hvordan egalitære hensyn av denne type mer spesifikt kan forenes med fokuset på kvinners likhet og felles interesser (Wærness 1998). I tillegg kommer spørsmålet om kulturell anerkjennelse, for eksempel av etniske og seksuelle minoriteter (Fraser 2003).⁶ Dette tas overhode ikke opp i Hernes' statsfeministiske essays. Det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet adresserer distributive spørsmål, men må sies å ha et fundamentalt kulturproblem.

Også betydningen av individuelle forskjeller kvinner imellom underbetones. Også kvinner må sikres privat autonomi, eller som Virginia Woolf uttrykker det, *et eget rom* ("a room of one's own"), retten til et privat liv, så vel som et offentlig liv. Hernes karakteriserer gjennomgående offentlig-privatblandingen som kjennetegner sosialdemokratiet som noe positivt, som en kvinnevennlig mulighet: Det er lettere å realisere den feministiske doktrinen om å gjøre det personlige politisk i en situasjon der skillet

mellom det personlige og det politiske er flytende (1998, 111). Det er riktig. I et samfunnssystem der private og offentlige sfærer, personlige og politiske spørsmål veves sammen, kan det imidlertid også være vanskeligere for den enkelte å krevne retten til privat autonomi – retten til å nærme seg livets små og store spørsmål ut fra egne ønsker, uavhengig av rådende offentlige oppfatninger. Som Hernes selv slår fast, tilbyr "skandinavisk politisk kultur og politiske institusjoner [...] en større variasjon i offentlige medborgerroller, om ikke i private roller, enn de fleste andre kulturer gjør" (min utheving, 1998, 96-97). Det er viktig å betrakte dette som et problem av betydning.

Det medborgerskapsidealet som mest konsekvent vektlegger betydningen av borgernes rett til privatliv er det liberale. I Hernes' diskusjon beskrives, som nevnt, det liberale medborgerskapsidealet gjennomgående som det kvinnevennlige sosialdemokratiets motstykke: "[...] liberale verdier og institusjoner [...] nekter kvinner et likestilt medborgerskap" (1998, 103), min utheving). Denne radikale avvisningen av den liberale tanketradisjonen – som Hernes langt fra er alene om i norsk sammenheng.⁷ Den manglende bekymringen for at et politisk regime som vektlegger betydningen av kvinners felles interesser, erfaringer og verdier også lett kan komme til å innskrenke, kulturelt så vel som rettslig, den enkelte kvinnes muligheter til selvutfoldelse som konkret, unik person, har jeg tidligere oppsummert som et liberalt underskudd (Holst 2002).

Det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet kan videre kritiseres for å faktisk talt redusere spørsmålet om kvinners politiske medborgerskap til (det i og for seg viktige) spørsmålet om representasjon, særlig om kvinners representasjon som gruppe. Hernes beskriver hvordan man i sosialdemokratiet begrunner betydningen av kvinners deltagelse i politikken ut fra deres spesifikke interesser, erfaringer og verdier, særlig som

mødre og ulønnede omsorgsarbeidere. Logikken er at også disse erfaringene og interessene bør være representert der politiske alternativer diskuteres og beslutninger fattes. Og selvfølgelig bør de det. Farene med denne forskjellsfeministiske begrunnelsen for kvinners deltagelse er imidlertid også åpenbare. Man risikerer å bidra til å vedlikeholde tanke, ytrings- og handlingsinnskrenkende stereotypier om hva kvinner kan og vil – så vel som av hva menn kan og vil. Det bør være mulig å argumentere for enhvers rett til demokratisk medbestemmelse uten å gjøre det. God politikk er videre ikke kun et spørsmål om adekvat representasjon. Også feministisk politikk utvikles best hvis kritisk offentlig meningsbrytning og initiativer fra et mangfoldig sivilsamfunn får legge premissene for og korrigerer rutinepolitikken. Det er høyst uklart hvilken rolle offentlig deliberasjon, offentligheter, sosiale bevegelser og de deler av organisasjonslivet som verken kan eller vil koble seg for tett til den statlige rutinepolitikken, er ment å spille i sosialdemokratiet, som Hernes forsvarer det.

Videre kan det stilles spørsmål ved sosialdemokratiets sosiale profil, det vil si ved *hvordan* distributive spørsmål adresseres. Hernes gjør høy sysselsetting til et primært sosialpolitisk virkemiddel.⁸ Dagens arbeidsmarked er imidlertid preget av store og til dels voksende lønnsulikheter. Det er følgelig ikke gitt at høy sysselsetting automatisk leder til utjevning. Det er heller ikke gitt at arbeidsmarkedsdeltagelse sikrer materiell trygghet for den enkelte. I en situasjon der arbeidsmarkedet liberaliseres, blant annet gjennom at lønnsfastsettelsen i større grad markedsbaseres, vil vi tvert om kunne komme i en situasjon der deler av den aktive arbeidsstyrken bli så lavt lønnet at arbeidsmarkedsdeltagelse ikke sikrer ens velferd, jf. den voksende gruppen av såkalte arbeidende fattige ("working poor") i USA. Påstander om at høy sysselsetting fører til velferd og likhet, hviler dermed på en forutsetning om at arbeidsmarkedet er til

dels omfattende politisk regulert. For dem som mener at egalitære medborgerskapsidealene best kan realiseres gjennom å få folk i arbeid, blir det viktig å diskutere hvordan slike reguleringer best kan utformes, og hvilke beslutningsprosedyrer som bør gjelde i spørsmål om arbeidslivsrettferdighet, for eksempel hvordan forholdet mellom kapitalens styringsrett og arbeidernes rett til medbestemmelse bør reguleres (Shapiro 1999, 143-195). At Hernes ikke tar opp dette spørsmålet, skyldes trolig at hun skrev om dette i en periode der politisk regulering av det norske arbeidsmarkedet var et selvfølgelig premiss. Dette premisset er imidlertid ikke lenger selvfølgelig. Hernes' kritikk av et medborgerskapsideal basert på *citizen worker*, leder videre ut i et forsvar av å knytte opptjening av velferd rettigheter, ikke bare til deltagelse i lønnet arbeid, men også til deltagelse i det samfunnmessig like nødvendige ulønnede arbeidet. Dette synes riktig ut fra enhver rimelig rettferdighetsbetraktning. Slike rettigheter bør imidlertid knyttes systematisk til aktiviteten, til det ulønnede arbeidet, og ikke til kjønnen til den som utfører det. Koblingen mellom sosiale rettigheter og ulønnet arbeid vil uten tvil bedre mange kvinners økonomiske situasjon, men bør ikke forstås som en eksklusiv kvinnespesifikk rettighet.⁹ Spørsmålet er også om det ikke er slik at hver og en av oss har rett til grunnleggende materiell trygghet uavhengig av enhver lønnet eller ulønnet ytelse,¹⁰ for eksempel i form av en garantert minsteinntekt, det vil si som en sosial rettighet. Har vi ikke som mennesker også visse vilkårsløse sosiale rettigheter, i tillegg til våre sivile og politiske friheter? Slike resonnemerer utfordrer radikalt den sosialdemokratiske arbeidslinjen.

DEN NASJONALSTATLIGE HORISONT

En ytterligere kritikk kan reises av Hernes' kobling mellom det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet og eksistensen av et

nasjonalt verdifelleskap. I *Welfare State and Women Power* knyttes utviklingen av sosialdemokratiet i Skandinavia til det nasjonale, dyptfølte, etiske fellesskapet i de skandinaviske landene, “den altruistiske trang”, plikt- og solidaritetsfølelsen samfunnsmedlemmene imellom (1998, 110). Historieskrivningen er på dette punktet preget av et betydelig moralsk engasjement fra forfatterens side. Skandinavisk historie utlegges gjennom et nærmest teleologisk grep: Sosialdemokrati og statsfeminisme fremstår som det naturlige høydepunkt på en historisk utvikling formet av progressive sosiale bevegelser og motkulturer en for en integrert i en stadig “vennligere” stat. Og dagens skandinaviske samfunn vil gå enda lysere tider i møte, får man inntrykk av; hvis de bare får følge sin egen progressive historiske logikk – om vi ikke lar den særegne skandinaviske solidariteten svinne hen (1998, 110).

Denne historieskrivningen reiser en del spørsmål. Ett av dem er hvorvidt statsfeminisme og sosialdemokrati i det hele tatt kan institusjonaliseres i andre kulturelle kontekster enn den skandinaviske, hvis det faktisk er slik at dets utvikling er så tett knyttet til de skandinaviske landenes særegne historiske utvikling og politiske kultur som Hernes antyder.¹¹ Et annet spørsmål er om det nødvendigvis er særlig ideelt at et “politisk-legalt fellesskap” er organisert med utgangspunkt i et relativt enhetlig nasjonalt “etisk fellesskap” (1998, 110). En stat grunnet på kulturell homogenitet og en felles etisk horisont, kan komme til å undertrykke alternative kulturelle betraktningssett og individuelt mangfold. Hvilken betydning har så denne type prinsipielle normative innvendinger mot det kvinnevennlige sosialdemokratiet? Det er et spørsmål jeg ofte blir spurt, i politiske sammenhenger, så vel som av andre kjønnsforskere. Er det ikke tross alt praktisk politikk som teller? Til dette vil jeg svare at innvendingene mine mot medborgerskapsidealet Hernes skisserer også kan leses som begrunn-

ede hypoteser om den praktiske politikken i et samfunn som bekjenner seg til dette idealet. Det pågår for tiden diskusjoner i norske offentligheter feminister imellom om pornografilovgivning, om prostitusjonspolitikken, om familiepolitikken, om tiltak rettet mot etniske minoritetskvinner, om fordelingspolitikken og om det norske kjønnskoteringsregimet, diskusjoner jeg tror var utenkelige for noen år tilbake, da det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet, som Hernes så presist utkrystalliserer det, i større grad ble tatt for gitt som udiskutabelt utgangspunkt for feministisk politikk. Disse diskusjonene av konkret politikk har inspirert flere, meg selv inkludert, til å samtidig reise en mer prinsipiell debatt om feministiske idealer. Samtidig tror jeg også påvirkningsforholdet kan gå motsatt vei, at normativ prinsippdiskusjon kan gi begreper og retning til de mer konkrete diskusjoner om politiske virkemidler og lovgivning.

La meg avslutte med en siste innvending, som i likhet med den foregående, er knyttet til det sosialdemokratiske medborgerskapsidealets nasjonalstatlige horisont. Denne horisonten er en begrensning *uansett*, i den forstand at vi har moralske forpliktelser til å respektere andre mennesker selv om de har en annen nasjonalitet enn oss selv. Det de siste tiårenes økonomiske globalisering har endret, er ikke disse moralske forpliktelsene i og for seg, men vilkårene for å oppfylle dem. I dagens globaliserte økonomi unndrar transnasjonale transaksjoner og selskaper seg statlig regulering. Det vil si at de unndrar seg nasjonal skattlegging, miljø- og arbeidsmiljøkrav, og omgår den konstitusjonelle beskyttelse av sivile og politiske grunnrettigheter de nasjonale grunnlovene gir. I en slik situasjon er det presserende å utvikle inter- og overnasjonale politiske institusjoner med demokratisk legitimitet, som er i stand til å sette makt bak kravene og fungere effektivt i møte med mektige transnasjonale økonomiske aktører. EU er et eksempel på en internasjonal organisa-

sjon med betydelige overnasjonale trekk på vårt eget kontinent. EU kan til og med sies å ha utviklet visse statslignende trekk – og det kan i den forstand, i parentes bemerket, gi mening i dag å analysere statsfeminismen i EU, og ikke bare på nasjonalstatsnivå.¹² Noen feminister er optimistiske på EUs vegne. For eksempel ser Rosi Braidotti i EU, ikke bare, men også, “a progressive project [...], an attempt to move the European member states beyond the century-old virus of European nationalism”.¹³ Andre er mer skeptiske, som den profilerte EU-kritikeren Drude Dahlerup. Denne diskusjonen om hva EU er i dag, og hva unionen kan og ikke kan utvikles til, er, etter mitt syn, en helt sentral feministisk diskusjon. Og valget for meg står i denne sammenheng mellom å satse på å utvikle EU i en progressiv retning, eller å satse på inter- og overnasjonale organisasjoner som lettere kan utvikles i en slik retning, hvilke nå disse måtte være – eller begge deler. Retur til en solidaritet som bare omfatter dem som tilhører det samme nasjonale fellesskapet som en selv, er ikke under noen omstendighet et alternativ. “Internasjonaliseringen og globaliseringen av de landene vi bor i og av vår tilværelse” pekes ut som en av nåtidens og fremtidens viktigste feministiske utfordringer, i et nylig bidrag av Hernes (2001, 52). Feministisk politikk kan ikke lenger føres kun som en allianse mellom kvinner og nasjonalstaten, slår hun fast. Dette budskapet bør gjøre inntrykk, fordi det kommer fra en skikkelse som har viet mer intellektuell og politisk energi på å få frem fordelene ved denne alliansen enn de fleste andre.

NOTER

1. Artikkelen er basert på et foredrag holdt på konferansen *Køn, krop og seksualitet i Europa*, Københavns universitet, 28.-29. april 2006.
2. Jeg refererer til den norske oversettelsen av avslutningskapittelet i *Welfare State and Women Power*: “Skandinaviske kvinners medborgerskap i velferdsstaten,” publisert i *Kjønn og velferdsstat* (1998).

3. Hernes omtaler ikke selv idealet om heltidsmedborgeren som republikansk. Dette er imidlertid en vanlig term for å omtale den tradisjonen hun forholder seg til her (Pettit 1999). Skjeie og Siim (2000) gjør det samme.

4. Jeg er usikker på hvordan Patemans (1988) revolusjonære ambisjoner, stats- og kontraktskritikk kan tenkes sammen med den reformoptimistiske tendensen i det statsfeministiske prosjektet. Pateman leverer for eksempel en skarp og absolutt kritikk av den kapitalistiske utbyttingen og arbeidskontrakten (1988, 39-76, 116-153), mens det sosialdemokratiske medborgerskapsidealet tvert om betrakter høyt sysselsettingsnivå, formidlet gjennom markedet, sammen med velferdsstat, som en strategi for å øke folks velferd.

5. Hernes slutter seg her til den postmarxistiske tradisjonen som har kritisert marxismen for å mangle politiske kategorier. Denne kritikken kobles ofte til resonnementer om marxismens komunitære og totalitære tendens (Benhabib 1986, Cohen og Arato 1995). Hernes synes tvert om å frykte at mennesket skal bli *for fritt* i det kommunistiske samfunnet.

6. Rettferdighet krever omfordeling (“redistribution”) – og anerkjennelse (“recognition”), for å si det med Nancy Fraser.

7. Jeg tar for meg liberalismekritikken i norsk kjønnsforskning i Holst (2005), kapittel 5.

8. Målet om høy sysselsetting er igjen knyttet til et mål om produksjonsvekst. Dette målet er problematisk sett i lys av de siste tiårenes økologiske krisetendenser. Utfordringen for de skandinaviske velferdsstatene er å sikre fordelingsrettferdighet innenfor rammen av en bærekraftig økonomi der produksjon, sysselsetting og forbruk må tilpasses naturens tåleevne.

9. Noen viktige rettigheter knyttet til for eksempel svangerskap vil imidlertid, så lenge det er kvinner som føder barn, *de facto* være kvinnespesifikke.

10. Dette kan for eksempel sies å følge av Rawls’ (1971) begrep om primærgoder og Amartaya Sens (1993) såkalte “capability approach”..

11. Dette blir problematisert i flere av bidragene i Stetson og Mazur (1995): “Does the literature on state feminism presume a particular relation between state and society, one that is seated on the assertion that the state has been created out of the collection of practices and discourses embedded in liberal democratic histories and the existence of a civil society that enables various groups to articulate their interests and compete over power?” spør for eksempel Jean Robinson i sin artikkel om statsfeministiske utviklingstrekk i Polen.

12. Begrepet statsfeminisme anvendes ikke kun til

å fange inn utviklingen i Norge og de andre skandinaviske landene (slik Hernes opprinnelig anvendte det). I dag refererer begrepet ofte mer generelt til “activities of government structures that are formally charged with furthering women’s status and rights”, i Skandinavia så vel som i andre land (Stetson & Mazur 1995, 1-2).

13. Rosi Braidotti (2003): “The Return of the Masters’ Narratives”, www.e-quality.nl/assets/e-quality/publicaties/2003/e-quality.final.rosi%20braidotti

LITTERATUR

- Benhabib, Seyla (1986): *Critique, Norm, and Utopia*. New York: Colombia University Press
- Cohen, Jean L. og Andrew Arato (1995): *Det civila samhället och den politiska teorin*. Göteborg: Daidalos
- Nancy Fraser & Axel Honneth (2003): *Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*. New York: Verso.
- Hernes, Helga (1982): *Staten – kvinner ingen adgang?*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hernes, Helga (1987): *Welfare State and Women Power: Essays in State Feminism*. Oslo: Norwegian University Press
- Hernes, Helga (1998): “Skandinaviske kvinners medborgerskap i velferdsstaten,” *Kjønn og velferdsstat* (1998), Anne-Hilde Nagel (red.), s. 85-112. Bergen: Alma Mater.
- Hernes, Helga (2001): “Hvor kvinnevennlige er de skandinaviske velferdsstatene?,” *Kvinneforskning* 3/2001, s. 48-53
- Holst, Cathrine (2002): “Statsfeminismens moralske grammatikk”, *Kjønnsrettferdighet. Utfordringer for feministisk politikk*, Cathrine Holst (red.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Holst, Cathrine (2005): *Feminism, Epistemology & Morality*. Dr.polit-avhandling. Universitetet i Bergen.
- Langeland, Nils Rune (2003): *Kveldseta. Historiske essay*. Oslo: Damm.
- Nagel, Anne-Hilde red. (1998): *Kjønn og velferdsstat*. Bergen: Alma Mater.
- Pateman, Carol (1988): *The Sexual Contract*. California: Stanford University Press
- Pateman, Carol (1998): “The Patriarchal Welfare State”, *Feminism, the Public and the Private*, s. 241-276. New York: Oxford University Press
- Pettit, Philip (1999): *Republicanism. A Theory of Freedom and Government*. New York: Oxford University Press
- Rawls, John (1971): *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press
- Sen, Amartya (1993): “Capability and Well-Being”, *The Quality of Life*, Martha Nussbaum & Amartya Sen (red.). Oxford: Clarendon Press.
- Shapiro, Ian (1999): *Democratic Justice*. New Haven: Yale University Press.
- Skjeie, Hege og Helga Hernes (1997): “Mellom fag og feminisme: Kvinneforskning i statsvitenskap”, *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 3/1997, s. 363-381
- Skjeie, Hege og Birte Siim (2000): “Scandinavian Feminist Debates on Citizenship”, *International Political Science Review* 4/2000, s. 345-360
- Stetson, Dorothy McBride og Amy G. Mazur (red.) (1995): *Comparative State Feminism*. London: Sage Publications
- Woolf, Virginia (1999): *Et eget rom*. Oslo: Bokklubben Dagens Bøker.
- Wærness, Kari (1998): “Kvinner og velferdsstat – fellesinteresser og konflikter i årene som kommer”, *Kjønn og velferdsstat*, Anne-Hilde Nagel (red.). Bergen: Alma Mater

Cathrine Holst
Førsteamanuensis i samfunnsvitenskapenes vitenskapsteori
Senter for vitenskapsteori, Universitetet i Bergen
cathrine.holst@svt.uib.no